

УДК 35:323.1:821.161.2(092)

Т. Панфілова

ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ У ПРАЦЯХ І. ФРАНКА

Розкрито роздуми І. Франка на тему української національної ідеї та перспектив українського державотворення початку ХХ ст. На матеріалах публіцистичної спадщини з'ясовано погляди І. Франка на суть української національної ідеї та засоби її реалізації, зокрема роль молодого покоління в консолідації всіх національно-патріотичних сил у боротьбі за незалежність і соборність України в умовах прагнення національного визволення та боротьби із зовнішніми ворогами й внутрішніми викликами. Вивчаючи ці історичні події, знайдемо свідчення про певні аналогії минулого із сьогоденням, співзвучні з наявним станом речей у пошуку державницького підходу до вирішення проблем сучасної України. Зауважено, що через незнання історії свого народу помилки і прорахунки повторюються.

Ключові слова: державність, державотворення, громадянське суспільство, І. Франко, національна ідея, національна свідомість, молодь, державність, патріотизм.

Головна суть національної ідеї у всіх народів майже ідентична – забезпечити рідному народові державно-політичну незалежність і, таким чином, створити найсприятливіші умови для соціально-економічного, політичного і національно-культурного розвитку. Все ж у кожного народу спостерігаються особливості в окресленні суті національної ідеї, зумовлені специфікою історичного розвитку, а у цьому контексті відмінностями шляхів і засобів її реалізації.

Особливістю історичного розвитку українського народу було те, що уже у ХІІІ – ХІV ст. Україна втратила державну незалежність та була розчленована кількома сусідніми державами, насамперед Росією, у складі якої наприкінці ХVІІІ ст. опинилася більшість українських земель. З огляду на іноземне поневолення, упродовж століть основою української національної ідеї було збереження своєї національної ідентичності та накопичення і згуртування національно-патріотичних сил для реалізації своєї заповітної мрії – відновлення державної незалежності і соборності України.

Мета статті полягає у розкритті суті української національної ідеї, засобів і перспектив її реалізації, проблем державного будівництва, які свого часу стали темою для роздумів та публіцистичних творів І. Франка. Будучи сучасником процесів, які відбувалися на початку ХХ ст. “великий каменярь” вказав на причини помилок та варіанти виходу з національної кризи в процесі українського державотворення, у якій опинилась Україна знову, через 100 років.

Важливим етапом на цьому тернистому і героїчному шляху був період на зламі ХІХ і ХХ ст., коли на всіх землях України створювалися політичні партії, формувалися їх програми та визначалися шляхи і засоби національно-політичного визволення.

У цьому процесі активну участь брав І. Франко – безпосередній організатор політичних партій та культурно-освітніх товариств, а також як видатний теоретик і

мислитель, публіцист та редактор періодичних видань. Роздуми І. Франка з цієї винятково важливої громадсько-політичної проблеми надзвичайно цікаві та злободенні, вони ще й досі не втратили своєї значимості для нинішнього державного будівництва в Україні. На жаль, широкий загал, а особливо політичні і державні діячі погано або й зовсім не обізнані з публіцистичною спадщиною “великого каменяра”. Значною мірою саме тому вони припускаються елементарних помилок та зовсім не враховують повчальний і трагічний досвід минулих літ.

Виокремимо найважливіші Франкові засади стосовно української національної ідеї та засобів її реалізації.

По-перше, “великий Каменяр” дав рішучу відсіч космополітичним, а також шовіністично-імперським концепціям, які утверджували теорію повноцінних та неповноцінних націй та обґрунтовували неминучість їх зникнення. Навпаки, він стверджував, що: “...синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал нового, нічим не в’язаного і не обмежуваного... життя і розвою нації. Все, що йде поза рамами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеями раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би “вселюдськими” фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації” [1].

По-друге, І. Франко закликав українців пізнати багатомілітну історію України, без чого неможливе формування патріотичних почуттів, гордості за свою Батьківщину, а отже й відповідальності за її нинішню і майбутню долю. Тому він звертався до поділених кордонами іноземних держав своїх земляків “...навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно бути в нас голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні – всі без виїмки – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом...” [2].

По-третє, будучи титаном праці, “великий Каменяр” постійно писав і говорив, що навіть найщиріші патріотичні почуття, не підкріплені щоденною самовідданою громадською працею, перетворюються у пустопорожню фразу і стають чи не головною причиною поразок та невдалих спроб українців здобути національну свободу. “Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині не щирий, бо ділами не підпертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутному народолобству, що виявляє себе не словами, а працею. Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим чи іншим випадком були поставлені “на чоло народу”, стали послами, професорами, головами товариств і т. і., мусить уступити місце живій, критичній праці думок і готовності – все і всюди подати і свій голос у загальній справі, виконувати діяльно, на власний ризик, але з повною свідомістю своє горожанське право. Наша аж до границь безхарактерності посунена толеранція хиб та слабостей наших ближніх, навіть тоді, коли вони зі сфери приватних відносин переходять у сферу товариської та громадської діяльності мусить уступити місце живішому моральному почуттю і енергійнішій реакції против усякої моральної гнилизни, що грозила б розпаношитися в наших товариських відносинах. Інакше, мої дорогі приятелі, ми тут, у Галичині та Буковині, замість духового центру України зробимося гнилим і смердючим боляком, який з

обридження оминатиме кожний свідомий українець, що заховав іще живе почуття самоповаги” [3]. Усунення цих вад І. Франко вважав першою і головною передумовою здатності кожного українця не словами, а конкретно працюю реалізувати українську національну ідею.

По-четверте, І. Франко вважав, що значимість щоденної громадської праці та постійне прагнення здобувати знання, з метою свого збагачення набутками світової цивілізації має особливе значення для молодого покоління, яке власне і покликане реалізувати українську національну ідею. “Молодіж ... повинна набиратися всякого знання теоретичного, повинна, як ті пчолы, літати по всіх нивах людської освіти і культури, збираючи все, що піднімає і окрилює людський ум і убагороднює серце, тямлячи тільки одно, що практичне життя жде її серед рідного народу і що все, чим багата і сильна людськість, буде в данім часі придатне і пожиточне і для нашого народу” [4].

Саме в цьому контексті І. Франко ще раз наголошував, що без таких знань, зокрема історії власного народу, розмови про патріотизм є порожньою фразою. “Я бажаю тільки одного – звернути вашу увагу, молоді приятелі, звернути увагу всеї суспільности на ту велику історичну хвилю, якої наближення чуємо всі... здобуйте знання, теоретичне і практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потокам шумних фраз, а невтомною, тихою працею, таких мужів потребує кожна нація і кожна історична доба, а вдвоє сильніше буде їх потребувати велика історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичнім житті всміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода” [5].

По-п’яте, І. Франко розглядав рідну мову як неоціненний скарб духовного життя народу і як визначальний засіб збереження його національної ідентичності. Тому вважав її “... якоюсь таємною силою в людській природі: “ти не маєш до вибору; в якій мові вродився і виховувався, тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою”. І чим вища, тонша, субтельніша організація чоловіка, тим тяжче дається і страшніше карається йому така переміна. Візьміть для прикладу двох геніальних українців – Гоголя і Шевченка. Як безмірно корисніші були обставини, серед яких писав Гоголь, у порівнянні до тих, серед яких пройшло бурлацьке та невільницьке життя Шевченка! А в їх духовній діяльності що бачимо? У Гоголя прудкий хід на недосяжні височини артистизму, та на тих височинах заворот голови, внутрішнє роздвоєння, чорні сумніви і упадок у добрі містицизму; а у Шевченка рівну ясну дорогу все в гору та в гору, все на вищі світліші височини, до таких гармонійних акордів гуманної Євангелії, як “Марія”... От се внутрішнє роздвоєння було також, можна сказати, трагедією нашого галицького москвофільства” [6].

“На мою думку, – продовжує І. Франко, – тут лежить глибока психологічна проблема, якої коріння сягає малодосліджених досі тайників – зв’язку людської психіки з тими, ніби-то конвенціональними, а проте так дивно органічними системами звуків, що називаємо рідною мовою” [7].

По-шосте, вельми цікаві роздуми І. Франка стосовно того часу “...коли впадуть дотеперішні китайські стіни” і коли “всі наші національні та громадські питання мусять улягти основній переміні” [8]. Така ситуація, на його думку, є першою і головною передумовою здатності успішно розбудовувати незалежну і соборну Україну. У цьому контексті заслуговують особливої уваги такі застереження геніального українця. Насамперед те, що “...справа українського слова

та українського розвою чужа для великоруської суспільності; що та суспільність також засліплена своїм державним становищем, у справах державних думає... так само, як її бюрократія, чи іншими словами, що російська бюрократія невідродна дочка російської суспільності, і, видержавши остру боротьбу з отсею весильною бюрократією, українській спільноті прийдеться видержувати хронічну, довгу, але не менш важку боротьбу з російською суспільністю та крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій” [9].

Нинішня дійсність повністю підтвердила правдивість передбачуваного І. Франком застереження. Окрім того, навіть за умов соборності “...наша література і преса мусять перейти на вищий рівень, коли не захочуть гинути в конкуренції з тим типом літератури і преси, що виробився в Росії, не вважаючи на цензурний тиск, а може власне завдяки йому” [10].

Квінтесенцію цієї української національної ідеї та засобів її реалізації І. Франко геніально висловив у “Національному гімні”:

Не пора, не пора, не пора!

Москалеві й ляхові служить!

Довершилась Україні кривда стара, –

Нам пора для України жить!” [11].

З цього приводу Д. Павличко у передмові до публіцистичних творів І. Франка “Будівничий української державності” пише: “Українська національна ідея часів нашої бездержавності ніколи не була так чітко, правдиво, безстрашно окреслена як у цьому творі Франка, що його сам автор перейменував з рядової назви “Не пора” в “Національний гімн”. Ідея здобуття самостійної держави тут сформульована не романтично – “Україна воскресне”, а реалістично, щоб Україна встала з мертвих треба жити для неї, боротися за неї на два фронти – проти московського і польського поневолення. Тут нема нічого образливого ні для росіян, ні для поляків, бо йдеться не про ненависть до народів, а про принизливу, рабську службу українців чужим силам, які століттями розділяли та руйнували “братню” українську націю” [12].

Список використаної літератури

1. Франко І. Двоязичність і дволичність // Франко І. Я. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т. / упор. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. Львів : Каменяр, 2001. С. 263—267.
2. Франко І. З новим роком (1897). Державний архів Львівської області. Життє і слово. 1897. № 1; Вибрані твори : у 3 т. Т. 3 : Літературознавство, публіцистика. Дрогобич : Коло, 2004. С. 394—404.
3. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодезі // Вибрані твори : у 3 т. Т. 3 : Літературознавство, публіцистика. Дрогобич : Коло, 2004. С. 568—576.
4. Франко І. Кому за се сором? // Зібрання творів : у 50 т. Т. 45. К. : Наук. думка, 1986. С. 245—248.
5. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодезі...
6. Франко І. Двоязичність і дволичність... С. 263—267.
7. Там само.
8. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодезі...
9. Франко І. Сухий пень // Франко І. Я. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т. / упор. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. Львів : Каменяр, 2001. С. 278—282.

10. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіжі... С. 581, 582.
11. Франко І. Не пора // Зібрання творів : у 50 т. К. : Наукова думка, 1986. С. 22.
12. Будівничий української державності : хрестоматія політологічних статей Івана Франка / упоряд. Д. Павличко. К. : видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. С. 11.

T. Panfilova

PERSPECTIVES OF THE STATE BUILDING AND UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN THE WORKS OF IVAN FRANKO

Ivan Franko's thoughts on the topic of the Ukrainian national idea and perspectives of Ukrainian statehood in the early twentieth century were researched. The material of the journalistic heritage clarifies the views of Ivan Franko on the essence of the Ukrainian national idea and the means of its realization, in particular, the role of the young generation in consolidating all national-patriotic forces in the struggle for the independence and unity of Ukraine.

Key words: Statehood, state-building, civil society, Ivan Franko, national idea, national identity, youth, statehood, patriotism.